

ԳՐԱԴՈՍԱԿԱՆ

Տասը երկար տարիներու աշխատանքի պտուղը — բայց տարիներու տքնութենէն աւելի՝ ճաշակի, արուեստի բարձր հասկացողութեան և ժամանակին ու միջոցին մէջ այնքան ծաւալուն իր նիւթին համադրական ձև մը տալու արուեստագէտի իր շիղը — այս է որ կ'ողջունենք ու կը շնորհաւորենք Օննիկ Աւետիսեանի մէջ, երբ աչքէ կ'անցնենք պատկառելի հատորը, զոր կը կոչէ «Հայ նկարիչներ եւ Քանդակագործներ» (Peintres et Sculpteurs Arméniens)։

Այս առիթով մտածումս կ'երթայ ուրիշ օրումս մը, երբ յուզիչ խանդավառութեան մը մէջ գտայ Կոստան Զարեանը, Պէյրութի իր բնակարանին մէջ, խանդավառութիւն մը, որուն պատճառը իր ձեռքերուն մէջ բարձր կը պահէր — Հայկական Հին Մանրանկարչութիւն։ «Հաւաքեցի համայնարանի (Պէյրութի ամերիկեան) բրոֆէսէօրներին և էջ առ էջ ցոյց տուցի նրանց հայ մանրանկարչութիւնը — հին, բայց յանգուզն, ներկայ նկարչներէն շատ աւելի յանդուգն...»։

Եւ իսկապէս որ իբրև հատոր Օննիկ Աւետիսեանի «Peintres et Sculpteurs Arméniens»-ը կրկնապէս անհերքելիութեան բազմաթիւ Հայկական Հին Մանրանկարչութիւն հոյակապ հաստիքի կողքին, նոյն dignité-ով, չքեղ մատենագրականութեան մէջ արուեստի սիրահարներուն։

Մեծ առաւելութիւն մտնաւանդ, որ առաջինը, բացատրուած ուսերէն և հայերէն լեզուներով, կը Ֆիայ Նուզդ մատչելի եւրոպական հետաքրքրութեան։

Բաւական տանէն ի վեր չէինք ունեցած եւրոպացիներուն հրամցուելիք այսքան

չքեղ տպագրութիւն։ Կը մտածեմ Roseraie d'Arménie-ին և կը հարցնեմ. Կա՞յ լաւագոյն պաշտպան մեր դատին և հայ անցեալն ու ներկան լաւագոյնս ներկայացնող գեպան՝ լոյսի, գիտութեան և արուեստ-ներու մայրաքաղաքներուն մէջ, քան այս մէկը, որուն ճաշակաւ լոկ կը շողայ բարձրագոյն արուեստի ժողովուրդ մը ըլլալու մեր գլխաւոր յատկութիւնը։

Մեր խանդավառութեան մէջ մոռցանք յիշելու գիրքին հրատարակութեան պարագաները, տեղը, լեզուն, և այլն։ Որովհետեւ անհրաժեշտ է նշել թէ Օննիկ Աւետիսեանի «Peintres et Sculpteurs Arméniens» գործը հրատարակուած է Գահրէթի մէջ, 1960ին, «Հայ Մշակոյթի Բարեկամներու» կողմէ, 500 է աւելի նկարներով, որոնցմէ քսանը՝ գունաւոր, առաջնակարգ փայլուն թուղթի վրայ, մեծածաւալ, լաթակաղմ, հազար երկու հարիւր տպաքանակով, հինգ հարիւր էջերէ բաղկացած, զնահատական Յառաջաբանով մը՝ Արար Միացեալ Հանրապետութեան՝ Եգիպտոսի Կրթական Նախարարին կողմէ։

Գիրքը՝ իր տեսակին մէջ հրատարակուած առաջին գործն է Ֆրանսերէն լեզուով և որքան գլխունք նաեւ հայերէն լեզուով։

Տեսարանութիւն մը չէ՞ և ոչ ալ տեսարանական քննադատութիւն մը հայկական արուեստին. չունի՞ յաւանդութիւնը André Malraux-ի հրատարակութիւններուն, սակայն հաստատուն և լարջ պատրաստութեան ներկայացուած պատմական տեսութիւն մըն է հայ նկարչութեան և քանդակագործութեան ժԹ. դարէն սկսեալ, տեսութիւն մը սակայն, հրամցուած պատաստին վրայ հայկական հին մանրանկարչութեան և քանդակագործութեան։ Գնահատումի գործ մը ըլլալէ աւելի՞ պատմական գործ մըն է։

Գիրքին առաջին այս մասը որ կը կազմէ արդի նկարչութեան և քանդակագործութեան տեսակ մը back-ground-ը կը գրաւէ հարիւրէ աւելի էջեր, ուր ներկայացուած է կարեւորը՝ մեր ձեռագրական հաւաքածոներու և ճարտարապետական կոթողներու մասին, անուշտ անոնց բերած նպատակը նկարչութեան և քանդակագործութեան։ Ուշագրաւ է նկարներու յաջող ընտրութիւնը, անտարակուսելիօրէն կատարուած

պատկերելու համար ոչ միայն հարստութիւնը, այլև զանազանութիւնը նկարագրուած գործերուն: Նոյնքան յաջողութեամբ որ հղած է ընտանեկանը մէջընթաց հերոսն, որովհետեւ, ի պատիւ հեղինակին, պէտք է ընդունել որ զօնարը և ազիրախտ գործ է հայ արուեստի մասին մինչև այսօր եղած վկայութիւններուն մէջէն ընտրել այն հակիրճ բայց ցցուն տողերը, որոնք քանի մը նախադասութեան մէջ յաջողած են ամփոփել հայ արուեստի բազմազոյն յատկութիւնները և զետեղել զայն արուեստի պատմութեան ընթացքին մէջ:

Արդի ժամանակներու նկարչական գործերու և նկարչներու շարքը կը բացուի Հայաստանի թանգարանով: Մօտ վաթսուն էջերու մէջ շարուած կը գտնենք անուններ և նկարներ Թրֆիլիսի և Մոսկուայի գաղութներէ մինչև այսօրուան Երևանի երկուստեքնազոյն գործը:

Բացի մեծ անուններէն՝ (Ալլադովսքի, Բաշլիզանեան . . .) հոն կը գտնենք շատ ուշագրաւ և ուժեղ գործեր, երիտասարդ ստորագրութիւններով՝ ինչպէս Ալամազեան, Սիրապեան, Աբեղեան, Սրբան քաղցր պիտի թուէր մեզի աւելի երկար շարք մը էջերու, ուր կարենայինք ծանօթանալ նաև նոր անուններու, որոնք արդէն իսկ հասած են հոչակի՝ ինչպէս Արարհամեան, Խաչիկ Սոսիան, Խանճեան, ևլն., որոնց անուններու յիշատակութեամբ կը բաւականանայ հեղինակը:

Ապա կը բացուի արտասահմանը, իր անտահման զանազանութեամբը ներշնչումներու և ոճերու, աճած այնքան տարբեր միջավայրերու մէջ, սակայն, մօտէն դիտուած, այնքան նման իրարու իրենց ներքին խառնուածքով, կը տարուինք ըսելու՝ իրենց հայկականութեամբ:

Հաս կան ծանօթներ և անծանօթներ, հայկական անուններ և վարձու անուններ կրող հայ արուեստագէտներ, Խորաբ Շահին և Հանրի Հերոյ, Գարգու (սքանչելի կարմիրով վերարտադրուած նկարով մը) և Մուրաֆեան, բոլորն ալ Փարիզի atelier-ներէն, որոնց կը պարտինք անտարակոյտ դարձնուած աշխարհահռչակ անուններու:

Յետոյ Խառլիան, ուր կը փայլի Զիլթեանը:

Յաջորդն է Եղիպտոսը. Տիրան Կարապետեանի absraït ծագիկներու փունջերով և զրծիներու ու բարակ գոյներու նազանքով, Օննիկ Աւետիսեանը, արգիթական շարժումներու մէջ արձանացած զասպականութեամբ, Աշոտ Զօրեանը իր տպագրապաշտութեամբ, Կոճաճանեանը՝ իր տխրութեամբ, և տապալին երկար շարք մը խնամումած գործերու, որոնք տեսակ մը շարունակութիւնն են կարծէք Յրանսայի հայ նկարչութեան, եթէ ներուր ընդհանուր ակնարկի մը մէջ համագրել այսքան զանազանութիւն:

Ամերիկան՝ իսկապէս նոր աշխարհ մըն է հայ նկարչներու, որոնց, յաճախ, անուններուն և անոնց մեծութեան միայն ծանօթ էինք: Սոյն գիրքով, յստակ պատկերացում մը ունինք այժմ Յովսէփ Փուշմանի արեւաբարոյր հանդարտութեան և Ալիկորքի ձեռնու խառնիճազանութեան մասին և Զօրթեանի ու Կոլոյիանի ուժեղ գրծերը յիշեցնող յայտնութեանակաւ compositionներու մասին:

Թուրքիոյ հայ նկարչներու գործերէն ոչ մէկ վերարտադրութիւն:

Պարսկաստանի համար՝ երկու անուններ, երկուքն ալ պարսկական ոճի և մանրանկարչութեան ազդեցութեան տակ:

Քանի մը էջեր ծաղկակալաչական արուեստի մասին և 425րդ էջը կը բանայ շարքը քանդակագործներու, Հայաստանի և սփիւռքի մեծ և ծանօթ անուններու շարքով, ներկայացուած իւրաքանչիւրը իր կենսագրականով, ինչպէս եղած էր նախորդ էջերուն մէջ՝ նկարչներու մասին, օտար մամուլի և արուեստի քննադատներու վկայութիւններով և, վերջապէս, նկարչական վերարտադրութեամբը գլխաւոր գործերուն:

Եւ գիրքը կը փակուի — հայրէ ճակատագիր, իրտի ըսինք — քանդակագործուհի մը անունով (Մարի Կէրէքմէզեան) որ, իր բացարձակ տաղանդին ազալին ծաղկաները տուած, հիւանդութեան մը զոհ դացած է տակաւին 34 տարեկանին:

Այս բոլորը՝ ներկայացուած է պարզ և յստակ ֆրանսերէնով մը, արուեստագէտի յստակատեսութեամբ և գրագէտի ներքաւտեսութեամբ:

Կը շնորհաւորենք Օննիկ Աւետիսեանը:

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ
ՀԱՄԵՄՏԱՌԻԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն Ե Ր Ա Մ Թ Ո Ւ Թ Ի Ն

ՀՐԱՋԱՆԻՍ ԱՃԱՌՈՒՄՆԻ — ԵՐԵՎԱՆ — 1955, էջ 655

ԺԱ. — Գերմանական ճիւղ. — Հնդեւրոպական ամբողջ ցեղի մէջ ամենէն զարմանալին գերմանականն է՝ իր յարափոփոխ բախտով: Յոյներէն, լատիներէն և նոյնիսկ կիլտերէն աւելի ուշ մտան անոնք պատմութեան մէջ, Նախապատմական շրջանին անոնք գրաւեցին Ալանտիանիոյ հարաւը, ուրկէ Գ. դարուն, իջան դէպի Սև ծով և Դանուբի ու Տնիսիոյ միջև հիմնեցին թագաւորութիւն մը, որ շուտով երկուքի բաժնուցեալ, — Օստգոթ և Վիսիգոթ: Տրդ դարուն, բարբարոսներու արշաւանքէն, անոնք գաղթեցին դէպի հարաւ — արեւելք և արեւուտք: Վիսիգոթները արշաւեցին Թրակիա, Յունաստան, Իտալիա և տիրացան ամբողջ Ալպանիոյ և Դադլիոյ մեծ մասին: Վաստալները գրաւեցին Աֆրիկէն, Միջերկրականի կղզիները՝ Սիկիլիան, Սարդինիան, Դորսիան և Իտալիան: Օստգոթները նուաճեցին Իտալիան, Իլլիրիան, Պանոնիան, Աւստրիան և հիմնեցին մեծ կալսրութիւն մը: Պուրկոստացիները հիմնեցին իրենց պետութիւնը Գաղղիոյ և Հելլոցիոյ սահմանին մէջ, Վիսիգոթներու մէջ ուրիշ ճիւղը նուաճեց Հարաւային Ռուսաստանը և իրիմը: Միւս կողմէն, սաքսոնները գրաւեցին Բրի-

տանիան և գերմանական այլ ցեղեր բռնեցին ամբողջ Հիւսիսային Եւրոպան: Այսպէսով, անգլիոյ տարածութիւն մը՝ Իսլանտայէն մինչև խրիմ և Աֆրիկէն մինչև Ալանտիանիոյ ծայրը բռնուած էին գերմանական ցեղերով և լեզուներով: Բայց այս զօրութիւնը շատ վաղանցուկ եղաւ: Զ. դարուն, Յունտիմիանոս կայսրը Բիլիսարիոսի և Ներոնի հայ զօրավարի ձեռքով վերջ տուաւ գերմանական աշխարհակալութեան: Աֆրիկէի վանտալները, Ալպանիոյ վիսիգոթները և Իտալիոյ օստգոթները նուաճուեցան և անոնք բոլոր տիրապետութիւնները անցան բիւզանդացիներուն ձեռք: Սմէն տեղ, ուր որ գերմանները հասած էին, կը ջնջուին և անոնց լեզուները անհետ կը կորսուին: Մինչև իսկ իրիմի մէջ, ուր յոթերը մինչև 18րդ դար իրենց ազդութիւնը և լեզուն պահած էին՝ կը ջնջուին: Գերման ցեղերը կը միան և կ'անցնին Հիւսիսային Եւրոպայի մէջ, Ալանտիանիա և մինչև Իսլանտա: Տես J. Carcopino, Revue Celtique, XXXVIII, էջ 319; E. Norden, Sitzungsberichte der pr. Akad. der Wissensch., Phil. - Hist. klass., L. 1918, էջ 95-138; նոյնէն՝ Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania, p. 351; R. Much, Der Name der Germanen, Vienne, 1920 u. Festschr. Hirt, II, էջ 507-531:

Գերմանական ճիւղի լեզուները կը բաժնուին երեք խումբերու: —

Ա. — Արեւմտեան գերմաներէն, որ կը պարունակէ հետեւեալ լեզուները: —

1. — Գերմաներէն. կը կոչուի նաեւ բարձր գերմաներէն: Հնչարանութեան տեսակէտէն կը զանազանուին ինի բարձր գերմաներէնը, միջին բարձր գերմաներէնը և նոր բարձր գերմաներէնը: Հին գերմաներէնը սկսած է գրի առնուիլ Տրդ դարէն և կ'երկարի մինչև 11րդ դար, բայց մեզի հասած բնագիրներէն իւրաքանչիւրը կը ներկայացնէ առանձին բարբառ մը: Լեզուի միութիւն չկայ: Գերմաներէն բարբառներու մէջ նշանաւոր է Քրիստիներէնը, որու վրայ հիմնուած է նոր գերմաներէնը, որ արդի Գերմանիոյ և Աւստրիոյ լեզուն է: Տես O. Behagel, Geschichte der deutschen Sprache, Տրդ հրատ., Berlin, 1928; նոյնէն՝ Die deutsche Sprache, Vienne-Leipzig, 7րդ հրատ., 1923; E. Tonnelet, Histoire de la langue allemande, Paris, 1927:

Եւ կը շնորհաւորենք ճիշդագոյն պատմական Գաղղիոյ որ զօրավար կանգնեցաւ աշայ Մշակոյթի Բարեկամներու ամէն գնահատանքէ վեր այս ձեռնարկին, ինչպէս կ'երևի գլխիկի սկիզբը տպուած ցանկէն, ուր հաճոյքով կը կարգանք իրենց բազմաթիւ բարեբարութիւններով Ազգին և մեր Աթոռին երախտագիտութեան արժանուցած անուններ:

Շ. Վ.